

Neznámá kvádříková románská stavba pod Petřínem

Osídlení pražského podhradí na levém břehu Vltavy za raného feudalismu je stále předmětem usilovného vědeckého zkoumání. Časové vročení jeho počátků je však sporné a badatelé nejsou jednotni ani v otázce převážné funkční náplně tohoto překrásného koutu Prahy na úpatí Petřína a pod výběžkem břevnovského masívu. Hrad pražský, který se stal nejen sídlem představitelů českého státu, ale i symbolem Prahy, si nemůžeme představit bez jeho podnoží Malé Strany, ale pokud jde o počátky Malé Strany, hlavně rozlohu osídlení, podobu budov a první opevnění, o tom víme pramálo.

Při studiu zbytků starší vystavby v objektu čp. 529/III, v budově Ministerstva školství a kultury v Karmelitské ulici na Malé Straně, vyvstala otázka, jakému účelu patřila budova, jejíž pozůstatky byly zde identifikovány. (Píša: Středověká Praha, str. 81—93.) Naše pozornost se hlavně soustředila na patrocinium zdejších kostelů, jež všechny nemůžeme spojit bez jakýchkoli výhrad s určením patrocinia nebo lokalizace, dosud obvyklých. Bylo tedy nutno se bezpodmínečně zajímat o bližší náleзовé okolnosti románských architektonických detailů a stavebního materiálu, které jsou vystaveny ve vitrínce, umístěné na chodbě domu čp. 368/III v malostranské ulici Na tržišti.

Mimo předměty hmotné kultury a jiné drobnosti uvidí zde návštěvník i románský opukový kvádřík a hlavicí okenního sloupku. V pátrání mi ihned z počátku podstatně pomohl projektant novostavby objektu čp. 368/III, domu Sbírky

zákonů a nařízení, akad. architekt J. S. Svoboda. Ujistil mě, že se pamatuje na zbytky kvádříkové apsidy, která se objevila při výkopu jámy a základů pro výstavbu kotelny. Apsida pravděpodobně zasahovala pod objekt čp. 373/III, tj. severozápadní křídlo Vrtbovského paláce. Architekt Svoboda se domníval, že nález zdiva apsidy byl zakreslen ve stavebním deníku. Fotografickou dokumentaci měla provádět na místě tehdy známá pražská firma Brunner a Dvořák, a její snímky byly přílohou stavebního deníku v době, kdy se zdivo našlo ve výkopu. Tato dokumentace byla prováděna jako doklad pro účtování výkopových prací, zkomplikovaných právě románským zdivem, na což nebylo pochopitelně v rozpočtu pamatováno.

Nastalo tedy svízelné pátrání po denících ze stavby této budovy, a zdálo se už, že bude beznadějně, zvláště po zprávě ze Státního archivu Praha, že stavební deníky fy. V. Vondráček a A. Klečánek v Praze nejsou uloženy v technické spisovně býv. Zemského úřadu v Praze (St. archiv, Praha, č. Sar. 38/56 — z 21. 3. 56). Další pátrání, vedené takřka detektivní metodou, vedlo konečně k cíli. Inž. Kozel z bývalého Zemského úřadu v Praze, který působil na technickém referátě ÚNV hlav. města Prahy, si vzpomněl, že nějaké spisy jsou uloženy ve sklepích referátu na Řásnovce. A skutečně zde byla nalezena část stavebních deníků spolu s dalším velmi důležitým materiálem, týkajícím se výstavby státních budov v Praze. (Mj. byly zde objeveny i plány starého stavu bývalého hrádku krále Václava na Zderaze z doby, kdy se bývalá klášterní budova, upravená z Hrádku, měla přestavovat pro známou Svatováclavskou trestnici.)

Při prohlídce nalezených deníků čís. XXII, XXIII, XXIV a XXVII byly zjištěny zajímavé skutečnosti, které sice plně nepotvrdily sdělení arch. J. S. Svobody, ale přesto jsou značným přínosem k dějinám stavebního vývoje této části podhradního osídlení v době, kdy se v Praze stavělo technikou zdi, složených z opracovaných románských kvádříků. Zápisy nás seznámily i s prací tehdejších orgánů státní památkové péče a technického referátu Magistrátu hl. m. Prahy a s názory na přestavbu starých objektů. Zápisy z komisí, uložené i v archivu pro výstavbu ONV v Praze 1, jsou po této stránce velmi poučné, zvláště pro historiky vývoje památkové péče u nás. Objekt Sbírky zákonů a nařízení se stavěl mezi léty 1930 až 1937.

Pro naše pojednání jsou důležité všechny údaje, které nás seznámí s okolnostmi výkopu půdy pro kotelnu a její základy. S výkopovými pracemi se začalo dne 25. července 1932, kdy je ve stavebním deníku č. XXII na str. 2024 zápis, který pro zajímavost citujeme: „započato s přípravnými pracemi pro kotelnu. Odbourávání zdiva starého při Lüftnerově zdi při traktu východním a přízemního zdi východního dvorního křídla. Nabouraný materiál se odváží...“ Pro dokumentaci uvádím, že Lüftnerův objekt je totožný s Vrtbovským palácem čp. 373/III. Dne 1. srpna 1932 bylo zaznamenáno, že se vynesly z výkopu pro kotelnu kvádry roz-

měrů cca $130 \times 130 \times 30$ cm. (Deník XXII, str. 2050). Jednalo se zřejmě o nějaké soklové desky.

I jiné zajímavé a relativně i důležité údaje získáme studiem stavebních deníků. Mimo složení půdy v těchto místech, počínaje pevnou břidlou a konče zvětralou horninou, se dovíme, že bylo vynaloženo necelých 25 000 Kčs na odvedení silného pramene spodní vody, který se uvolnil na staveništi západní části skladiště domu. Spis Min. veřejných prací z 18. 7. 1932 čj. 1 b./m, č. 183/21/33235 ai 1932. Jiný zápis nás seznámí s udáním výšky spodních vod ve výkopu pro kotelnu, které se vyskytly již ve výšce IX, místo XI, jak předpokládal projekt, tj. ve výšce cca 188 m n. m. (deník č. XXIV, str. 2296). Na předchozí straně téhož deníku se dovíme, že pevná únosná břidla byla až 18 m pod úroveň dvora č. 2, který je na absolutní kótě 198.714 m n.m.

Dne 4. srpna 1932 bylo zjištěno, že pod dvůr objektu čp. 368/III, zasahuje sklep Vrtbovského paláce, č.p. 373/III v rozměrech $110 \times 180 \times 150$. (Deník č. XXII, str. 2067.) Situace nálezů byla zakreslena do stavebního deníku. Je to opět doklad spletitého stavebního vývoje pražských objektů.

Dne 20. srpna 1932 začínají velmi důležité zápisy o vylamování středověkého zdiva: „Pokračuje se s výkopem pro kotelnu. Lámání a vysekávání a roztrhávání železnými klíny starého středověkého zdiva ve výkopu...“ (deník č. XXIII., str. 2145). Vylamování zdiva lze sledovat až do konce zápisu stavebního deníku č. XXIV, str. 2304, tj. do 20. října 1932. Středověké zdivo bylo založeno na únosnou břidlu, protože se vyskytovalo i ve výkopech pro základy kotelny, které byly položeny na pevnou, únosnou břidlu, a to dokonce hlouběji, než předpokládal projekt. (Deník č. XXIV., str. 2295.) Záznamy ve stavebním deníku nás také seznamují se skutečností, že staré zdivo nebylo rozpojováno sice každým dnem, ale většinu času, kdy se vykopávala jáma a základy pro stavbu kotelny. Bez zajímavosti není zápis ze dne 18. srpna 1932 (str. 2137): „Doprava těžkých kamenných desek $150 \times 150 \times 30$ cm z výkopu pro kotelnu na dvůr č. 1. pro další použití“. Tyto, asi soklové desky se vyskytly ve výkopu již dne 1. 8. 32. Těžko posoudit, zda se jednalo o soklové desky související nějak s kvádríkovou stavbou, nebo se starou výstavbou pivovaru U Karabinských (čp. 368/III).

Nás ale nejvíce bude zajímat otázka starého středověkého zdiva. Ve stavebních denících, které byly prohlédnuty, nejsou bližší popisy tohoto zdiva, ani jeho rozměry. Naštěstí se však zachovaly fotografie, které byly vlepeny do stavebního deníku č. XXIV. a dokládají „Provádění výkopu v masě a staré zdivo ve výkopu“, jak jsou nadepsány v deníku vlepené fotografie. Tím stavbyvedoucí nejen doložil svoje zápisy, jako podklad pro fakturaci, ale provedl i samovolnou památkářskou dokumentaci nálezů zbytků velmi cenné historické památky. Na str. 2229 je fotografie stavu prací z 6. 9. 1932. Na celkovém záběru vidíme při obou okrajích románské kvádríkové zdivo. Na pravé straně tři přibližně stejné vysoké vrstvy

podlouhlých kvádříků jsou uloženy na téměř vodorovné základové spáře. Detailní záběr zdiva můžeme pak vidět na snímku, vlepeném na str. 2231. Při levém okraji je románské zdivo velmi nezřetelné, takže je nebudeme sledovat na celkovém záběru, ale na detailních snímcích na str. 2230 a 2232. První záběr ze dne 3. 9. 32 nám dokumentuje několik řad kvádříkového zdiva velmi zajímavé struktury. Vpředu je zřetelně vidět řez typickým románským kvádříkovým zdivem. Jádro je lité, složené z lomových kamenů a malty. Jádro je z obou stran obloženo opukovými kvádříky, nestejně výšky a téměř stejné délky. Vpředu pozorujeme pět vrstev, z nichž nejspodnější dvě jsou vysoké, třetí poměrně nízká, čtvrtá opět vyšší. Pátá je již zničena při výstavbě podchycující cihlové zdi sousedního objektu. V levém okraji záběru spatřujeme asi pravouhlé zalomení zdiva. V tomto bodě má zdivo již jen tři vrstvy, protože zeď byla v koruně srovnána do roviny při výkopu prostoru pro kotelnu. Kvádříková zeď nemá rozšířený předzáklad a je pečlivě lícovaná ihned od první vrstvy kvádříků na základové spáře. Od této spáry jsou kvádříky též pečlivě spárovány oním typickým podříznutím. Pokud nám to fotografie může ukázat, nebylo zdivo pokládáno do silnější vrstvy malty, ale maltou byly vyrovnávány jen malé nerovnosti břidlové únosné zeminy.

Ze snímků a situace kvádříkového zdiva nemůžeme usuzovat na půdorysnou podobu stavby. I nedostatek předzákladu není dostatečným podkladem ani k hypotetickému odhadu situace. Určitým vodítkem se zdá nerovnost základové spáry. Podle zkušeností dosud získaných s výzkumem pražské kvádříkové románské architektury mohu soudit, že nerovnosti v únosném podkladu byly vždy vyrovnávány lomovým zdivem při větších nerovnostech, nebo jen větším maltovým ložem, jak jsme konečně mohli pozorovat i v našem případě. (Snímek na str. 2230 a 2232). Při neúnosné půdě, nebo větších rozdílech únosné základové spáry se vždy vyzdívala základová zeď z lomového, hrubého zdiva, jak se můžeme sami přesvědčit v objektu čp. 16/I. nebo 597/I. Kvádříková opracovaná líc byla užita vždy jen na průčelí, které vyčnívalo nad terénem. Pod úroveň půdy bylo výhradně užíváno jen hrubé lomové zdivo. Nutno zde i poznamenat, že tehdejší zedníci nekopali základové rýhy do únosného terénu jakéhokoliv druhu, nýbrž zdili přímo na tento terén a nerovnost vyrovnávali uvedeným způsobem.

Proč naše zdivo nebylo vyzděno do vodorovné spáry a opracované kvádříky jsou kladeny na nerovný únosný podklad? Proč je tedy základová spára křivá a kvádříky horních vrstev s ní jsou rovnoběžné? Těžko odpovídat na tyto otázky, když nemáme analogické situace při profánních románských stavbách v Praze. Naše zeď může tvořit i výjimku, která se dosud jinde nevyskytla. Podobné zdění však spatřujeme obyčejně při zdech, kde nezáleží na rovnosti spár a vnějším tektonickém i estetickém působení křivosti spár rezného zdiva, tj. při ohradních, zvláště hradebních zdech, které sledují křivku základového přírodního terénu, ponejvíce skály.

Teoreticky by mohlo zde jít snad o hradební zeď levobřežního podhradí, která musela probíhat někde za objekty jižně Tržiště a východně objektu čp. 358/III. Asi pravoúhlé zalomení zdíva by pak muselo zřejmě patřit zbytku hradební věže.

Pro správnost uvedeného tvrzení akad. arch. J. S. Svobody hovoří jen existence sloupové hlavice s výzdobnými motivy, uložená ve vitríně objektu čp. 368/III. Hlavice se sem však mohla dostat při navážení terénu po výstavbě kterékoliv etapy pivovaru U Karabinských a pak byla nalezena při přestavbě budovy Sbírký zákonů a nařízení. Je škoda, že neznáme bližší okolnosti nálezů na staveništi. Bude nutno v budoucnu najít a prostudovat zbylé stavební deníky celé akce výstavby objektu čp. 368/III, aby se vyšetřily další podrobnosti situace a rozsahu i půdorysné podoby kvádříkového zdíva. Dále se mohou zjistit i nálezové okolnosti sloupové lavice a dalších předmětů, nalezených při stavbě. Velmi by nám pomohlo přesné zachycení situace nalezeného středověkého zdíva podle zápisů v deníku, neboť z vykreslení objevu do plánu města čtyřicátých let minulého století by se dalo určit, zda jde skutečně o hradební zdívo, nebo pozůstatek nějaké stavby jiného účelu, ať světského či církevního.

Je škoda, že při stavebních komisích, kdy se povolovala demolice starého objektu U Karabinských, nežádaly orgány Státní památkové péče přesnou dokumentaci nálezů zbytků historické výstavby.

Najde-li se ve stavebním deníku skutečně zákres kostelní apsidy, pak bude nutno provést analýzu zasvěcení všech kostelů sv. Jana na Újezdě. V těchto patrociniích je tu totiž nejasnost, znásobená i neurčitou historickou lokalizací některých z nich.

Tato malá dokumentační studie měla za úkol seznámit veřejnost se zjištěním existence románského kvádříkového zdíva v místech domu čp. 368/III a ukázat, jak i obyčejné stavební deníky mohou být užitečným dokumentačním pramenem pro bádání o stavebním vývoji města. Měla i za úkol v dobrém rekriminovat dokumentační práci památkové péče za první republiky, kdy nedostatek dnešní nejmladší archeologické disciplíny — stavební archeologie, byl někdy nahrazen jen dobrou vůlí stavební firmy a její pečlivostí při získávání dokladů pro fakturaci, která potom posloužila i historikům. Pracovníci památkové péče tehdy zaznamenali zřejmě jen nálezy kvádříků, sloupové hlavice a jiných dokladů lidské práce, vystavených dodnes v budově čp. 368/III. Svědčí o tom poznámka v časopise Klubu Za starou Prahu. (Za Starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu, ročník XXI., 1938, č. 4. str. 44.)

LITERATURA:

Za Starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu, ročník XXI., 1938.

Ochrana památek, 1957/I., Sborník Klubu Za starou Prahu, pro rok 1957. (Píša: Středověká Praha, str. 81—93.)